

ТАҚРИЗ

ба автореферати диссертатсияи докторӣ «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиқсозӣ ба муҳити геополитикии минтақа» аз рӯйи ихтисоси 5.6.4. – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, рушди глобалӣ ва минтақавӣ.

Мавзуи диссертатсияи илмӣ дар мавзуи «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиқсозӣ ба муҳити геополитикии минтақа» ба яке аз масъалаҳои муҳим ва мубрами илми сиёсатшиносии муосир бахшида шудааст. Аҳаммияти мавзӯ пеш аз ҳама ба хусусияти тағйирёбандаи низоми муносибатҳои байналмилалӣ, афзоиши рақобати геополитикӣ дар Осиёи Марказӣ, таҳаввулоти муносибатҳои байни қудратҳои бузург ва зарурати таъмини манфиатҳои миллӣ ва амнияти давлатҳои минтақа алоқаманд мебошад.

Осиёи Марказӣ дар низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ ба яке аз минтақаҳои дорои аҳаммияти стратегии махсус табдил ёфтааст. Ҷойгиршавии географии минтақа дар байни Русия, Чин, Афғонистон, Каспий ва Шарқи Наздик, мавҷудияти захираҳои бузурги энергетикӣ ва ашёи хом, аҳаммияти роҳҳои транзитӣ ва нақлиётӣ, инчунин нақши он дар масъалаҳои амнияти минтақавӣ боиси афзоиши тавачҷуҳи давлатҳои бузург ва дигар акторҳои байналмилалӣ гардидааст. Дар чунин шароит масъалаи муайян намудани манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва таҳияи стратегияҳои самараноки мутобиқсозии онҳо ба муҳити тағйирёбандаи геополитикӣ аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ касб менамояд.

Яке аз ҷанбаҳои муҳимми мавзуи таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки давлатҳои Осиёи Марказӣ пас аз пош хӯрдани Иттиҳоди Шӯравӣ дар шароити нави сиёсӣ, иқтисодӣ ва амниятӣ ба ташаккули сиёсати хориҷӣ ва стратегияҳои миллии худ шурӯъ намуданд. Дар ин раванд сиёсати бисёрсамтӣ ҳамчун яке аз механизмҳои асосии мутобиқсозии давлатҳои минтақа ба муҳити геополитикӣ ташаккул ёфт. Ин сиёсат ба давлатҳои

Осиёи Марказӣ имконият фароҳам овардааст, ки робитаҳои худро бо марказҳои гуногуни қудрат -пеш аз ҳама Русия, Чин, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Иттиҳоди Аврупо ва дигар шарикони байналмилалӣ - нигоҳ дошта, вобастагии аз ҳад зиёдро аз як маркази қудрат коҳиш диҳанд.

Мубрамиати мавзӯ инчунин аз он бармеояд, ки муҳити геополитикии Осиёи Марказӣ дар солҳои охир ба таври назаррас тағйир ёфтааст. Рақобати Русия ва кишварҳои Ғарб, таҳкими мавқеи иқтисодӣ ва сиёсии Чин, тағйироти вазъи Афғонистон, афзоиши аҳамияти долонҳои нави нақлиётӣ, масъалаҳои энергетика, об, амнияти сарҳадӣ ва таҳдидҳои трансмиллӣ ба муносибатҳои байни давлатҳои минтақа таъсири мустақим мерасонанд. Дар чунин муҳит манфиатҳои миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ наметавонанд танҳо дар доираи муносибатҳои дучониба баррасӣ шаванд. Онҳо дар чорроҳаи таъсири омилҳои миллӣ, минтақавӣ ва глобалӣ қарор доранд.

Муаллиф дуруст таъкид менамояд, ки барои давлатҳои минтақа масъалаи нигоҳ доштани соҳибхитиёрӣ, таҳкими амнияти миллӣ, рушди иқтисодӣ ва диверсификатсияи робитаҳои хориҷӣ бо масъалаи мутобиқшавӣ ба муҳити геополитикӣ робитаи мустақим дорад. Аз ин лиҳоз, таҳқиқи стратегияҳои мутобиқсозии Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркманистон ва Ёзбекистон имконият медиҳад, ки хусусиятҳои умумӣ ва фарқкунандаи сиёсати хориҷии онҳо муайян карда шаванд.

Ҷанбаи муҳими автореферат таҳлили мафҳуми «манфиатҳои миллӣ» дар иртибот бо тағйирёбии муҳити геополитикӣ мебошад. Манфиати миллӣ ҳамчун категорияи калидии сиёсатшиносӣ дар ташаккули сиёсати хориҷии давлат нақши муайянкунанда дорад. Дар шароити муосир бошад, мазмуни он танҳо бо масъалаҳои амниятӣ ва ҳифзи соҳибхитиёрӣ маҳдуд намешавад, балки рушди иқтисодӣ, энергетика, нақлиёт, истифодаи захираҳои обӣ, суботи иҷтимоӣ, ҳифзи

мавқеи байналмилалӣ ва рушди ҳамкориҳои минтақавиро низ дар бар мегирад.

Дар автореферат ба масъалаи сиёсати бисёрсамтӣ ҳамчун механизми мутобиқсозии давлатҳои Осиёи Марказӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир шудааст. Ин равиш аз ҷиҳати таҳлилӣ қобили қабул мебошад, зеро сиёсати хориҷии давлатҳои минтақа воқеан дар шароити таъсири ҳамзамони чанд маркази қудрат ташаккул меёбад. Давлатҳо кӯшиш менамоянд, ки байни манфиатҳои худ ва манфиатҳои қудратҳои бузург тавазун барқарор намуда, имкониятҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва амниятии ҳар як шарикро истифода баранд.

Арзиши назариявии таҳқиқот дар он низ ифода меёбад, ки масъалаи мутобиқсозии сиёсати давлатҳои минтақа на ҳамчун раванди яктарафа, балки ҳамчун раванди доимии мутобиқшавӣ ба тағйироти муҳити байналмилалӣ баррасӣ мегардад. Ин муносибат имкон медиҳад, ки сиёсати хориҷии давлатҳои Осиёи Марказӣ ҳамчун натиҷаи таъсири мутақобилаи омилҳои дохилӣ ва беруна таҳлил карда шавад.

Яке аз бахшҳои муҳим ва қобили таваҷҷуҳи таҳқиқот таҳлили манфиатҳои Русия, Чин, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ва Иттиҳоди Аврупо дар Осиёи Марказӣ мебошад. Муаллиф нишон медиҳад, ки ҳар яке аз ин марказҳои қудрат дар минтақа ҳадафҳо ва воситаҳои таъсиррасонии хоси худро дорад. Русия пеш аз ҳама ба масъалаҳои амнӣ минтақавӣ, ҳифзи мавқеи стратегӣ, амнӣ сарҳадҳо, мубориза бо терроризм ва экстремизм, ҳамкориҳои низомӣ ва иқтисодӣ таваҷҷуҳ менамояд. Нақши созмонҳои минтақавӣ ва механизмҳои ҳамкориҳои низомӣ сиёсӣ дар ин самт муҳим мебошад. Чин бошад, дар сиёсати худ нисбат ба Осиёи Марказӣ бештар ба масъалаҳои энергетика, сармоягузорӣ, рушди инфрасохтор, долонҳои нақлиётӣ ва таъмини суботи минтақаҳои ғарбии худ таваҷҷуҳ дорад. Ташаббуси «Як камарбанд — як роҳ» ва густариши робитаҳои иқтисодӣ инфрасохторӣ мавқеи Чинро дар минтақа таҳким бахшидааст. Иёлоти Муттаҳидаи

Амрико ва Иттиҳоди Аврупо низ ба Осиёи Марказӣ ҳамчун минтақаи дорои аҳаммияти геостратегӣ, энергетикӣ ва амниятӣ муносибат мекунанд. Ҳамкориҳои иқтисодӣ, дастгирии институтҳои давлатӣ, рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ, амнияти минтақавӣ ва диверсификатсияи роҳҳои нақлиётӣ аз самтҳои муҳими сиёсати онҳо ба ҳисоб мераванд.

Муқоисаи манфиатҳо ва воситаҳои таъсири қудратҳои бузург ба муаллиф имкон медиҳад, ки муҳити берунии ташаккули стратегияҳои давлатҳои Осиёи Марказиро равшантар нишон диҳад. Ин бахши таҳқиқот барои дарки мавқеи давлатҳои минтақа дар муносибатҳои мутақобила бо марказҳои асосии қудрати ҷаҳонӣ аҳаммияти назаррас дорад.

Қазоқистон бо истифода аз мавқеи географии худ ва имкониятҳои иқтисодию энергетикӣ сиёсати нисбатан фаъоли бисёрсамтaro пеш мебарад. Ёзбекистон дар солҳои охир ба густариши ҳамкориҳои минтақавӣ ва беҳтар намудани муносибатҳо бо кишварҳои ҳамсоя таваҷҷуҳи бештар зоҳир намуда, ба фаълосозии механизмҳои машваратии байнидавлатӣ мусоидат кардааст. Дар мавриди Тоҷикистон ва Қирғизистон бошад, масъалаҳои амният, ҳифзи сарҳадҳо, таҳдидҳои трансмиллӣ ва маҳдудиятҳои иқтисодию низомӣ дар интиҳоби шарикони хориҷӣ таъсири назаррас доранд. Туркменистон бошад, бо назардошти сиёсати бетарафии худ модели нисбатан махсуси муносибатҳои хориҷиро истифода мебарад. Муаллиф бо нишон додани чунин фарқиятҳо ба хулосаи муҳим мерасад, ки стратегияҳои мутобиқсозии давлатҳои минтақа бояд на танҳо дар заминаи сиёсати қудратҳои бузург, балки бо дарназардошти хусусиятҳои дохилии ҳар як давлат таҳлил карда шаванд. Ин муносибат арзиши илмии таҳқиқотро баланд мебардорад.

Дар автореферат масъалаи сатҳи ҳамкориҳои байни давлатҳои Осиёи Марказӣ низ мавқеи муҳим дорад. Бо вучуди умумияти таърихӣ, фарҳангӣ, ҷуғрофӣ ва иқтисодӣ, давлатҳои минтақа то имрӯз ба ташкили

механизми пуриқтидори ҳамгирии минтақавӣ ноил нашудаанд. Ихтилофоти марбут ба сарҳад, захираҳои обӣ, энергетика, рақобати иқтисодӣ ва масъалаҳои сиёсӣ ба таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ таъсир мерасонанд.

Дар баробари ин, таҳаввулотҳои солҳои охир нишон медиҳанд, ки зарурати ҳамкориҳои минтақавӣ тадриҷан бештар мегардад. Мубориза бо терроризм ва экстремизм, қочоқи маводи мухаддир, таҳдидҳои вобаста ба вазъии Афғонистон, тағйирёбии иқлим, истифодаи муштаракӣ захираҳои обӣ, рушди нақлиёт ва тиҷорати минтақавӣ масъалаҳои мебошанд, ки ҳалли самараноки онҳо танҳо дар доираи ҳамкориҳои давлатҳои минтақа имконпазир аст. Аз ин лиҳоз, таҳлили форматҳои «5+1» ва дигар механизмҳои ҳамкориҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ бо қудратҳои берунӣ низ аҳамияти назаррас дорад. Ин механизмҳо ба давлатҳои минтақаро гуногуни қудрат муаррифӣ намуда, имкониятҳои иқтисодӣ ва сиёсиро васеъ намоянд. Ҳамзамон, густариши чунин форматҳо зарурати таҳкими ҳамроҳангсозии мавқеъҳои худӣ давлатҳои минтақаро ба миён мегузорад. Натиҷаҳои таҳқиқоти мазкур метавонанд барои рушди минбаъдаи назарияи муносибатҳои байналмилалӣ ва сиёсатшиносии минтақавӣ, махсусан дар омӯзиши масъалаҳои манфиатҳои миллӣ, сиёсати хориҷӣ, геополитика ва амнияти Осиёи Марказӣ истифода шаванд.

Маводи диссертатсия метавонад барои таҳияи курсҳои таълимӣ ва махсус аз ҷанҳои «Муносибатҳои байналмилалӣ», «Сиёсатшиносӣ», «Геополитика», «Сиёсати хориҷии давлатҳо», «Амнияти минтақавӣ» ва «Муносибатҳои байналмилалӣ дар Осиёи Марказӣ» истифода гардад. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқот барои коршиносон, таҳлилгарон ва сохторҳои давлатӣ ҳангоми таҳияи самтҳои сиёсати хориҷӣ ва стратегияи ҳамкориҳои минтақавӣ аҳамияти муайян дошта метавонанд. Махсусан барои Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯзиши чунин таҷриба аҳамияти амалӣ дорад. Тоҷикистон ҳамчун яке аз давлатҳои калидии Осиёи Марказӣ ба

масъалаҳои амнияти минтақавӣ, рушди иқтисодӣ, ҳамкориҳои нақлиётӣ, энергетика, захираҳои обӣ ва муносибатҳои мутавозин бо шарикони байналмилалӣ таваҷҷуҳи стратегӣ дорад. Аз ин рӯ, таҳлили таҷрибаи мутобиқсозии давлатҳои минтақа метавонад барои такмили муносибатҳои минтақавӣ ва муайян намудани самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии кишвар мусоидат намояд.

Бо вучуди арзиши баланди илмӣ ва амалии таҳқиқот, баъзе ҷанбаҳо метавонанд дар таҳқиқоти минбаъда боз ҳам такмил дода шаванд: Аввалан, дар таҳлили манфиатҳои миллӣ зарур аст, ки байни манфиатҳои дарозмуддат ва кӯтоҳмуддати давлатҳо, инчунин байни манфиатҳои миллӣ ва манфиатҳои элитаҳои сиёсӣ фарқияти бештар гузошта шавад. Дуюм, сиёсати бисёрсамтӣ набояд танҳо ҳамчун воситаи мувозинат байни Русия, Чин ва Ғарб баррасӣ гардад. Дар шароити тағйирёбии низоми байналмилалӣ нақши Туркия, кишварҳои Халиҷи Форс, Эрон, Ҳиндустон, Ҷопон ва дигар шарикон низ тадриҷан меафзояд. Аз ин рӯ, таҳлили минбаъдаи диверсификатсияи муносибатҳои хориҷии давлатҳои минтақа метавонад тасвири мукамалтареро пешниҳод намояд.

Сеюм, дар таҳқиқоти минбаъда метавон ба масъалаҳои обу энергетика, тағйирёбии иқлим, амнияти озуқаворӣ ва нақлиёт ҳамчун ҷузъҳои муҳими манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир намуд. Ин масъалаҳо имрӯз ба омилҳои муҳимми ҳам рақобат ва ҳам ҳамкориҳои минтақавӣ табдил ёфтаанд. Бо вучуди ин мулоҳизаҳо, камбудҳои зикршуда хусусияти принципиалӣ надоранд ва арзиши умумии илмӣ таҳқиқотро коҳиш намедиханд. Баръакс, онҳо метавонанд самтҳои таҳқиқоти минбаъдаро муайян намоянд.

Дар маҷмӯъ, автореферати диссертатсия дар мавзӯи «Манфиатҳои миллии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва стратегияҳои мутобиқсозӣ ба муҳити геополитикии минтақа» таҳқиқоти мустақилона, мурағаб ва аз ҷиҳати илмӣ асоснок ба ҳисоб меравад. Дар он масъалаи муҳимми илмӣ

сиёсатшиносӣ - муносибати байни манфиатҳои миллӣ, муҳити геополитикӣ ва стратегияҳои мутобиқсозии давлатҳои Осиёи Марказӣ - мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор гирифтааст. Муаллиф тавонистааст хусусиятҳои асосии муҳити геополитикии минтақа, манфиатҳои қудратҳои бузург, стратегияҳои сиёсати хориҷии давлатҳои Осиёи Марказӣ, имкониятҳо ва маҳдудиятҳои ҳамкориҳои минтақавӣ ва аҳаммияти сиёсати бисёрсамтиро муайян ва таҳлил намояд. Мавзӯи интиҳобшуда ба самтҳои муҳимми илми муосири сиёсӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ мувофиқат намуда, дорои аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ мебошад.

Автореферати мазкур ба талаботи муқаррарнамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбат ба диссертатсияҳои доктори илм ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмӣ доктори илмҳо аз рӯи ихтисоси 5.6.4. – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ, рушди глобалӣ ва минтақавӣ мебошад.

Доктори илмҳои сиёсӣ, дотсент, мудир
кафедраи сиёсатшиносии факултети
фалсафаи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,

ш. Душанбе, хиёбони Рудакий 17

E-mail: munisu71@mail.ru

Тел: +992939411700

Имзои Муродова Н.С. -ро тасдиқ менамоям:

Сардори раёсати кадрҳо ва

корҳои махсуси ДМТ

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,

ш. Душанбе, хиёбони Рудакий 17

E-mail: tnu.int.re@gmail.com

Веб-сайт www.tnu.tj

Тел: (+99237) 221-77-11; 221-47-96

Муродова Н.С.

Шодихонзода Э.

«17» «08» 2026